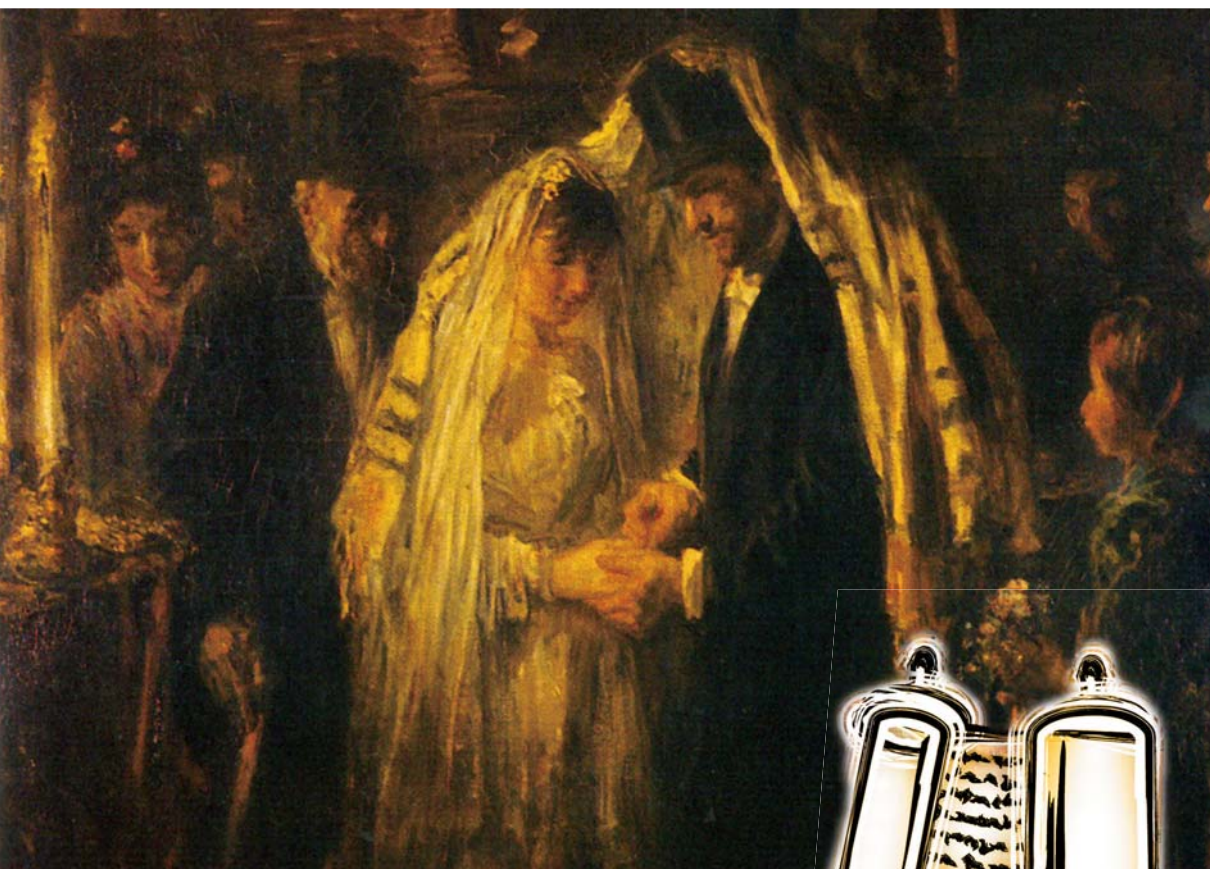

Vrede over Israël

Jaargang 53
Nummer 3
Juni 2009

Van de redactie	2
Bijbellezen als Gods volk	3
De levenscyclus 3: Onder de Choepa	6
Duitse theologen ten tijde van het Derde Rijk	9
Opdat zij barmhartigheid verkrijgen	13
Hoe groot mag Israël worden?	15

*Joodse bruiloft van
Jozef Israëls.
Een Joods
bruidspaar onder
de Choepa, het
huwelijksbaldakijn*

Tweemaandelijks orgaan, uitgegeven door Deputaten
'Kerk en Israël' van de Christelijke Gereformeerde
Kerken in Nederland

Van de redactie

Het derde nummer van jaargang 53 ligt voor u. In deze jaargang vragen we aandacht voor de levenscyclus binnen het Jodendom. Elke levenscyclus kent zijn overgangsriten. In de loop van het jaar zullen de besnijdenis, de volwassenwording, het huwelijk en het levenseinde aan de orde komen. In dit nummer wordt de huwelijksceremonie binnen de Joodse traditie uiteengezet.

Drs. A.J. van der Toorn, een nieuw lid binnen deputaten Kerk en Israël, stelt in de Schriftstudie Romeinen 15 aan de orde. Naast de bekende hoofdstukken 9 tot 11 van deze brief, stelt de apostel Paulus ook hier de relatie tussen Israël en de volken aan de orde. Samen mogen we tot de lofprijzing van Gods naam komen. Dat kan alleen als we vertrouwd raken met de Schriften van Israël die getuigen van het komen van de Messias. De Schriftstudie kreeg daarom als titel mee: **Bijbellezen als Gods volk**.

Ds. M.W. Vrijhof schrijft het derde artikel in de reeks de **levenscyclus**. Het Jodendom is rijk aan symbolen. Die ontbreken ook niet aan de ceremonie van de huwelijksluiting. Reeds de titel van zijn bedrage, **Onder de Choepa**, het baldakijn waaronder de voltrekking plaatsvindt, maakt dit duidelijk. Hij schetst voor ons de feestelijke voltrekking van het huwelijk, maar laat ook de voorwaarden zien waarop een huwelijk ontbonden kan worden, volgens de wet van Mozes.

Drs. C.C. den Hertog neemt ons mee naar de tijd van de Duitse overheersing. Hoe heeft de kerk in Duitsland gereageerd op het bewind van Hitler?

Hij beschrijft dat een groot deel van de Duitse theologen uit die tijd een bijdrage geleverd heeft aan het motief voor het ombrengen van de Joden in de Tweede Wereldoorlog. Zij ontkenen het Jood zijn van Jezus en beweerden dat Hij de zogenaamde wettische Joodse religie heeft bestreden. Zijn bijdrage heet: **Duitse theologen ten tijde van het Derde Rijk**.

Drs. F.W. van der Rhee schrijft in zijn artikel over het Israëlwerk van de Gereformeerde Gemeenten. De laatste jaren hebben we als deputaatschap de contacten met Israëlorganen van de kleine reformatorische kerken geïntensiveerd. Tijdens het jaarlijkse bezinningsweekend van ons deputaatschap hebben we in januari gesproken met een delegatie van de Gereformeerde Gemeenten. In **'Opdat zij barmhartigheid verkrijgen'** geeft hij van deze ontmoeting een impressie.

Drs. C.J. van den Boogert bespreekt het boek **Hoe groot mag Israël worden?** van de buitenland-correspondent Alfred Muller. Hij geeft in zijn boek een schets van de spanning die er bestaat tussen de landbelofte en de politieke realiteit.

Bijbellezen als Gods volk

A.J. van der Toorn

Bij velen in de christelijke gemeente overheerst het gevoel dat het bij het Bijbellezen toch vooral om het Nieuwe Testament gaat. Daar wordt ons immers verteld over Jezus van Nazaret, zoon van Maria, Zoon van God, Messias van Israël! Je merkt bij het lezen van het Oude Testament toch ook al, dat de roep om de komst van de beloofde Messias klinkt en al sterker wordt? Het Oude Testament vraagt om het Nieuwe. In het Nieuwe Testament komt het Oude tot vervulling. Toch leren we juist door het lezen van het Nieuwe Testament dat het Oude Testament niet alleen belangrijk is, maar ook belangrijk blijft.

Het ene Woord van God

Als we het over het belang van het Oude Testament hebben, kunnen we al snel denken aan al die plaatsen waar vanuit de Schriften wordt aangetoond, dat Jezus de Christus is (bijv. Hand. 18:28). Ook Jezus zelf onderwees op die manier de Emmaüsgangers en daarna de elf leerlingen, dat Hij de Christus is (Luk. 24). Je kunt dus zeggen dat wat God in het Oude Testament heeft gezegd en bedoeld, duidelijk wordt door de komst van de Messias, Jezus van Nazaret. Maar beter is het om te zeggen dat door goed lezen van het Oude Testament duidelijk wordt dat Jezus de beloofde Messias is. Goed lezen wil dan zeggen geestelijk lezen, geleid door Gods Geest, die uiteindelijk de auteur van de Bijbel is. Door wat God door Jezus Christus deed, maakte Hij werkelijkheid wat Hij eeuwenlang beloofd had. Om het Nieuwe

Testament goed te verstaan moeten we dus bij het Oude beginnen.

De gemeente van het Nieuwe Testament...

In Romeinen 15 merk je dat het Oude Testament belangrijk is omdat je daardoor mag leren wie de Here Jezus Christus is. Maar dat is niet het enige! Paulus laat hier namelijk ook zien hoe belangrijk het Oude Testament nog steeds is voor het concrete leven van de nieuwtestamentische gemeente.

Paulus schrijft in hoofdstuk 14 en het eerste stuk van hoofdstuk 15 hoe gemeenteleden met elkaar behoren om te gaan. 'Wij die sterk zijn, moeten de gevoeligheden van de zwakken verdragen en niet onszelf behagen.' (Rom. 15:1) De aanleiding voor Paulus om deze hoofdstukken te schrijven ligt in het verschillend

7 Daarom, aanvaard elkander, zoals ook Christus ons aanvaard heeft tot heerlijkheid Gods.

8 Ik bedoel namelijk, dat Christus ter wille van de waarachtigheid Gods een dienaar van besnedenen geweest is, om de beloften, aan de vaders gedaan, te bevestigen, en dat de heidenen God ter wille van zijn ontferming gaan verheerlijken,...

Schriftstudie
n.a.v.
Romeinen 15:1-13

A.J. van der Toorn

Bijbellezen als Gods
volk

Het Oude
Testament
verkondigt
ons de
Messias en
de Messias
is Jezus!

omgaan van de gemeenteleden met zaken als eten en drinken. Wat is rein? Wat is goed?

Het kan lijken dat deze zaken typisch horen bij de verschillen tussen christenen uit de Joden en christenen uit de heidenen. Toch hoeft dit niet per se zo te zijn, want uit 1 Korinte 8 blijkt bijvoorbeeld dat ook een bekeerde heiden zich verre kan willen houden van het eten van bepaald voedsel. Hoe dan ook, er worden binnen Gods gemeente te Rome rond genoemde dingen verschillende keuzes gemaakt.

...met het Oude Testament

Bij de vragen waar de gemeente van Rome mee te maken had, en waarmee de gelovigen onderling soms verschillend omgingen, doet Paulus een oproep om niet zichzelf te behagen maar de ander. Christus' gemeente moet hierbij gericht zijn op het goede, tot opbouw. Om Gods volk van het Nieuwe Testament te leren Gods wil te doen, gebruikt Paulus heel nadrukkelijk het Oude Tes-

tament. Eerst roept hij zijn medegelovigen op te zijn als Christus. Hij heeft zichzelf niet behaagd! Hij kwam om te dienen. Door Psalm 69 te citeren en op de Here Jezus toe te passen, laat Paulus Hem dan direct zien als de Christus der Schriften. Het Oude Testament verkondigt ons de Messias en de Messias is Jezus!

Maar Paulus vervolgt direct met te zeggen: 'Al wat namelijk tevoren geschreven is, werd tot ons onderricht geschreven, opdat wij in de weg der volharding en van de vertroosting der Schriften de hoop zouden vasthouden' (Rom. 15:4).

De Schriften zijn het Oude Testament. Christus vervulde wat in die Schriften tevoren geschreven werd. Maar dat betekent niet dat die Schriften daarmee zo ongeveer hun waarde verloren zouden hebben. Integendeel! Paulus schrijft dat wat tevoren geschreven werd, geschreven werd om ons te onderrichten. Door de Schriften wil God ons geven 'de hoop vast te houden'. Door die Schriften wil God dus de nieuwtestamentische gemeente evengoed als de gemeente van het Oude Testament leren op Hem te hopen.

God dienen volgens de Schriften

Hoe wij vandaag gemeente mogen zijn van Jezus Christus, leert God ons dus door de Schriften. Dat geldt ook op een heel concreet punt als het elkaar dienen en het behagen van de ander tot opbouw.

Om als gemeente van Christus vandaag Gods wil te doen, moeten we dus met Israël meeluisteren naar Gods woorden. Met de Schriften van het Oude Testament open, mogen we vandaag leren leven als Gods volk. Daarbij kunnen en mogen we niet om de Messias zelf heen. Immers, Hij is de Christus der Schriften en vervulde wat geschreven stond. En zo komt bij het luisteren naar Gods Woord als vanzelf en heel nadrukkelijk ook het Nieuwe Testament in beeld.

Afbeelding van de apostel Paulus voor de Dom van Syracuse. Op weg naar Rome verbleef Paulus hier drie dagen

Hier in Rom. 15:1-13 leert Paulus het Oude Testament toe te passen op de actuele situatie van de gemeente van het Nieuwe Testament

Hier in Romeinen 1:1-13 leert Paulus het Oude Testament toe te passen op de actuele situatie van de gemeente van het Nieuwe Testament. Dat doet hij in de verzen 7-13 door aan de ene kant te benadrukken dat Christus de beloften die God aan Abraham, Isaak en Israël deed heeft vervuld. Daarbij laat hij echter tegelijk zien dat Christus zijn werk ook deed om de heidenen tot de verheerlijking van God te brengen.

Als Paulus de gemeente oproept om elkaar te aanvaarden, zoals ook Christus ons aanvaard heeft, tot heerlijkheid van God, (Rom. 15:7) maakt hij duidelijk hoe de gemeente zichzelf mag zien. Met allerlei

teksten uit het Oude Testament laat hij zien hoe we als gelovigen uit de heidenen met Israël geroepen zijn om God te dienen en te eren. *Verheugt u, heidenen, met zijn volk!* (Rom. 15:10; Deut. 32:43) Die genade, dat God ons zo door Christus als zijn volk aanvaard heeft, is de diepste reden waarom Hij ons roept elkaar te aanvaarden. En dat mogen we ontdekken door te luisteren naar wat tevoren geschreven is.

Leven als Gods volk betekent dus bijbel-lezen als Gods volk. En dat betekent nadrukkelijk ook, en allereerst, het Oude Testament lezen.

Onder de Choepa Over het Joodse huwelijk

M.W. Vrijhof

M.W. Vrijhof

Het is niet goed alleen te zijn

Het aangaan van een huwelijk wordt in het Jodendom niet gezien als een mogelijkheid waar iemand al of niet voor kan kiezen, maar als een door God aangegeven weg om te gaan. Had niet God zelf bij de schepping van de mens gezegd (Gen. 2:18): 'Het is niet goed, dat de mens alleen zij. Ik zal hem een hulp maken, die bij hem past'? Deze woorden over het samenleven van man en vrouw zijn bepalend geworden voor de Joodse gemeenschap. Celibatair leven wordt dan ook niet aanbevolen. De eenheid van man en vrouw symboliseert het verbond van God met de mensen.

Het doel van het huwelijk is samen mens te zijn, kinderen te verwekken en de

opbouw van de gemeenschap te dienen. Het verwekken van kinderen is het eerste gebod in de Schrift (Gen. 1:28). Joden zien als vervulling van dit gebod de geboorte van een zoon en een dochter. Door het huwelijk is er continuïteit van het menselijk geslacht. Ook worden er door het huwelijk hechte verbanden gelegd in het maatschappelijke leven. In religieus opzicht wordt het gezin gezien als een heiligdom in het klein. Het Joods godsdienstig leven vindt voor een belangrijk deel thuis plaats.

Er is sprake van een Joods huwelijk wanneer beide partners behoren tot het Joodse volk. Is één van beide niet Joods, dan is ook het huwelijk niet Joods. De partnerkeuze is vrij. Bepaalde groeperingen in het Jodendom kennen de figuur van de huwelijksmakelaar. Een bemiddelaar tussen de ouders van huwbare kinderen. Voor een priester (cohen) is de partnerkeuze niet helemaal vrij, want de Joodse wet bepaalt dat hij niet mag trouwen met een gescheiden vrouw of met een vrouw die tot het Jodendom is overgegaan.

De huwelijksvoorbereiding

Het is niet noodzakelijk een rabbijn te betrekken bij de voorbereiding en de sluiting van een Joods huwelijk. Toch wordt het aanbevolen. Om verschillende redenen. Allereerst om het aanstaande bruidspaar te onderwijzen in de 'geestelijke' betekenis van een Joods huwelijk. Verder om er zeker van te zijn dat de (Joodse) antecedenten van beide partners juist zijn. En vervolgens ook om voor de toekomst zeker te zijn dat het huwelijk goed is geregistreerd.

Huwelijksvoltrekking in Israël

De keuze van de trouwdatum is vrij, al moet het bruidspaar wel rekening houden met bijzondere dagen op de Joodse kalender. Zo wordt er niet getrouwd op de sabbat, ook niet op feestdagen en evenmin in perioden van rouw. Een populaire dag om te trouwen is de dinsdag, omdat in Genesis 1:9-13 van deze dag twee keer vermeld wordt: 'en God zag, dat het goed was'. Men zegt: één keer voor de bruidegom; één keer voor de bruid.

In orthodox Joodse kringen gaat aan het eigenlijke huwelijk iets vooraf wat lijkt op een verloving (*eroesien*). Omdat het huwelijk ook een overeenkomst is – met een gewijd karakter – worden er van te voren afspraken gemaakt. Deze afspraken betreffen niet alleen de huwelijksdatum en allerlei regelingen, maar ook de bruidschat, de mogelijkheid voor de bruidegom om zich te (blijven) wijden aan de studie van de *talmoed*, en andere dergelijke zaken. Deze afspraken worden beklonken door middel van de verloving, waarbij de bruidegom een ring schuift aan de vinger van de bruid en uitspreekt in vlekkeloos Hebreeuws: 'Jij bent mij geheiligd door deze ring volgens de wet van Mozes en Israël'. Hoewel nog niet getrouwd, zijn bruidegom en bruid nu voor elkaar bestemd en kunnen ook niet zonder ingrijpende gevolgen uit elkaar.

Belofte uit het huwelijkscontract:

'Wees mijn vrouw volgens de Wet van Mozes en Israël. Ik zeg U toe, dat ik U zal dienen en eren en onderhouden, zoals Joodse mannen moeten doen, die hun vrouwen dienen en eren en onderhouden in eerlijke trouw.'

In veel gevallen echter zal de verloving (*eroesien*) samenvallen met de huwelijksluiting (*kidoesjen*, lett. heiliging).

Nog één element van voorbereiding willen we noemen. Het betreft het rituele bad, de *mikwe*. De bruid wordt geacht voorafgaande aan het huwelijk zich te reinigen. Een *mikwe* is een speciaal badhuis, dat ook op andere momenten een rol speelt in het gelovige leven van zowel mannen als vrouwen.

Hoe het huwelijk voltrokken wordt
Joodse burgers zullen, naar de gebruiken van het land waarin zij wonen, hun huwelijk sluiten voor de burgerlijke stand.

Op de huwelijksdag zelf zullen bruidegom en bruid, omdat het één van de belangrijkste dagen van hun leven is, de ernst van het aangaan van de huwelijksband erkennen door de dag te beginnen met vasten en bidden.

Een Portugees Joods huwelijkscontract uit de 19de eeuw

In orthodox Joodse kringen gaat aan het huwelijk iets vooraf wat lijkt op een verloving

De weergave van een Joodse Bruiloft door Jan Luyken, 17e eeuw

De voltrekking van het Joodse huwelijk kent drie elementen

De voltrekking van het Joodse huwelijk kent drie elementen: het overhandigen van een ring (voorwerp van waarde), het samenkomen van bruidegom en bruid in een aparte ruimte, en het voorlezen van de huwelijksakte die door minstens twee getuigen is ondertekend. Wanneer aan de drie elementen is voldaan is het Joodse huwelijk een feit.

Het overhandigen van de ring is het eerste onderdeel van de huwelijksluiting. Het kwam al ter sprake bij de voorbereiding van het huwelijk, de *eroesien*. We maakten er toen al melding van, dat dit onderdeel plaats vindt een tijd voor de huwelijksdag, maar meestal op de huwelijksdag zelf. Het bruidspaar is naar de synagoge gekomen en onder begeleiding van de ouders, of van familie en vrienden, gebracht onder de *choepa*, de baldakijn. Als er nog geen aparte verloving is geweest zal er een welkomstzang worden gezongen en houdt de rabbijn een korte toespraak. Vervolgens drinken bruidegom en bruid wijn uit één beker, waarbij de rabbijn een lofprijzing uitsprekt over de wijn. Ook zegt hij een zegening over de naam van Israëls God die zijn volk heeft geheiligd met voorschriften voor het huwelijk. Nu overhandigt de bruidegom de ring en spreekt de Hebreeuwse woorden. In

sommige Joodse kringen doet de bruid hetzelfde.

Het tweede onderdeel van de huwelijksluiting is het samen delen van één ruimte – de beleving van eenheid. Dit wordt gesymboliseerd door de *choepa*, waaronder het bruidspaar heeft plaats genomen. Nu zijn zij één.

Het derde onderdeel is het voorlezen van de huwelijksakte (*ketoevah*). Het is een document van ongeveer 2500 jaar geleden, waarin allerlei bepalingen over het huwelijk zijn opgenomen. De taal van het document is Aramees, de taal die ten tijde van Jezus in Israël werd gesproken. In deze taal wordt de akte ook voorgelezen. Maar omdat bijna niemand deze taal verstaat, is het de gewoonte geworden om gedeelten ervan in de landstaal voor te lezen. Hierna worden er weer liederen gezongen en gebeden gezegd. Er worden bij een beker wijn zeven lofzeggingen gereciteerd over het huwelijk. Een paar ervan geven we hier weer (uit het gebedenboek *Siach Jitschak*, uitgave van het Ned. Israëlietische Kerkgenootschap, 3e druk 1986, pag. 390): 'Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God, Koning der wereld, Schepper van de vrucht van de wijnstok.

Geloofd zijt Gij, Eeuwige onze God, Koning der wereld, Vormer van de mens.

Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God, Koning der wereld, die blijdschap en vreugde geschapen heeft, bruidegom en bruid, jubel en gejuich, vrolijkheid en opgewektheid, liefde en broederschap, vrede en vriendschap.... Geprezen zijt Gij Heer, die de bruidegom verheugt met de bruid.'

Opnieuw wordt door bruidegom en bruid wijn gedronken uit één beker.

Nu is het moment aangebroken dat de bruidegom een glas kapot gooit of stuk trapt. Het doel hiervan is tweeledig. Het is een herinnering aan de verwoesting van de tempel. En tevens een uiting van het besef dat de wereld nog altijd onver-

lost is. Zelfs de grootste vreugde, zoals bij een huwelijk, is hier in deze wereld-tijd niet volmaakt. Wanneer het glas aan stukken ligt roepen alle aanwezigen: *mazzel tov*, veel geluk! Scherven die geluk brengen. Scherven die helpen om ook in het huwelijk realistisch te leven.

Na de voltrekking van huwelijk breekt het moment aan dat het feest kan beginnen. De dag begon met vasten, maar zal eindigen met feestelijkheden. Er zal gemusiceerd worden en gedanst, gegeten en gedronken. Op verschillende momenten tijdens het feest zullen de zeven lofzeggingen over het huwelijk worden herhaald.

En als het nu niet goed gaat?

De glasscherven kunnen ook een symbool worden van het eigen huwelijk. In dat geval is er de mogelijkheid van echtscheiding. Daarvoor is niet voldoende dat het huwelijk ontbonden wordt volgens de regels van de burgerlijke samenleving. Er is meer voor nodig. Deut. 24 wijst daarin de weg. De procedure is als volgt: de man geeft de opdracht tot het

schrijven van een echtscheidingsbrief (*get*). Dit gebeurt onder toezicht van een rabbijnse rechtbank. Vervolgens wordt de brief overhandigd aan de vrouw, die verplicht is deze in ontvangst te nemen. Zij moet dus meewerken aan haar eigen echtscheiding. Door de *get* zijn beide partners vrij om een nieuw huwelijk aan te gaan.

Als echter de vrouw de echtscheiding wil, maar de man niet, ontstaat er een groot probleem. Want de vrouw is niet gerechtigd een echtscheidingsbrief te laten opstellen. En zonder *get* is er geen echtscheiding. De partners blijven aan elkaar verbonden.

Gaan man en vrouw uit elkaar zonder echtscheidingsbrief, dan is er geen echtscheiding en blijft de vrouw een gebondene (*agoena*). Ze kan geen nieuw huwelijk aangaan.

Eventuele kinderen die geboren worden uit een niet legitieme verbintenis worden *mamzer* genoemd (geborenen uit een verboden relatie). Voor deze kinderen is het later heel moeilijk om toestemming te krijgen voor een Joods huwelijk.

Voor het ontbinden van een huwelijk is een *get*, een echtscheidingsbrief nodig

Duitse theologen ten tijde van het Derde Rijk

C.C. den Hertog

‘Zo kunnen we met grote waarschijnlijkheid op grond van de vergelijking van de stambomen van Jezus en hun eigenheid de conclusie trekken: Jezus’ ouders zijn geen Joden geweest’. Vermoedelijk hebt u bij het lezen van deze woorden de wenkbrauwen even gefronst. Ik stel u direct gerust: het zijn geen zinnen van mij. Hier hoort u de Duitse Nieuwtestamenticus Walter Grundmann. Bekend om zijn bruikbare en betaalbare commentaren op de evangeliën, die in vele pastorieën in de boekenkast staan. Wat minder bekend

is, is dat hij ten tijde van het Derde Rijk leiding gaf aan een instituut in Duitsland dat luisterde naar de weinig verheffende naam: ‘Institut zur Erforschung des jüdischen Einflusses auf das deutsche kirchliche Leben’ (Instituut ter onderzoek van de Joodse invloed op het Duitse kerkelijke leven).

Dit Instituut gaf ten tijde van het Derde Rijk verschillende boeken en pamfletten uit. Zo bewerkte men het Nieuwe Testament en zuiverde dat zorgvuldig van alle

C.C. den Hertog

Quasi-
weten-
schappelijk
wordt aan-
getoond dat
Jezus geen
Joods bloed
had

De ontjoodsing van
het religieuze leven
als opgave van de
Duitse theologie
en kerk

verwijzingen naar het Jodendom. Ook de liederen van de kerk werden bewerkt en ‘bevrijd’ van Joodse invloeden. Zo waren de woorden Halleluja, Jeruzalem en Hosanna zorgvuldig verwijderd. Bovendien werd een Catechismus uitgegeven om de jeugd te onderwijzen over het christelijk geloof. Eén korte passage daaruit: ‘Jezus uit Nazareth in Galilea geeft in zijn boodschap en houding blijk van een geest, die aan het Jodendom in alle opzichten tegengesteld is. De strijd tussen Hem en de Joden liep zo hoog op, dat die tot zijn kruisdood leidde. Dus kan Jezus niet een Jood geweest zijn. Tot op de huidige dag vervolgt het Jodendom Jezus en allen die Hem volgen met een onverzoenlijke haat. Daarentegen vonden met name arische mensen bij Jezus Christus antwoord op hun laatste en diepste vragen. Zo werd Hij ook de Heiland van de Duitsers’.

Walter Grundmann

Walter Grundmann was de directeur van het Instituut. Als exegeet gaf hij in meerdere publicaties ook de zogenaamd wetenschappelijke fundering onder de projecten waar ik hierboven over sprak. Het citaat waar ik mee begon, komt uit één

zo’n pamflet. Quasi-wetenschappelijk wordt aangetoond dat Jezus geen Joods bloed had. De stap dat Jezus – etnisch gezien – arisch was, maakt Grundmann niet. Maar de verkondiging van Jezus – zo weet hij te melden – is zuiver arisch: ‘Jezus staat hier (in zijn verkondiging van het koninkrijk van God) op één lijn met voor het oeroude arische denken fundamentele inzichten en hij verwerpt Joodse verwachtingen’. De kern van zijn betoog is als volgt: Jezus kwam uit Galilea. Daar woonden aan het begin van de jaartelling eigenlijk nauwelijks Joden. Joden hadden wel een agressief missiewerk in Galilea, waardoor velen in Galilea met tegenzin en onder dwang Joodse gewoonten hadden overgenomen – zo ook Jezus’ ouders en dus Jezus zelf. Jezus is dan degene die protest aantekent tegen de wettische Joden en die hartstochtelijk een andere boodschap brengt, namelijk dat God een God van liefde is. Zijn verzet tegen het Joodse wetticisme heeft Hem aan het kruis gebracht en nog altijd vervolgen de Joden de volgelingen van Jezus. Jezus had dus een strijd met het Jodendom – en zo heeft ook het Duitse volk een strijd tegen het Jodendom. Dat die strijd keihard is, blijkt wel daaruit dat de Joden Duitsland opnieuw een oorlog in gejaagd hebben (het boekje verschijnt in 1940).

Ook andere prominente theologen

Grundmann stond met deze gedachten niet alleen. Bekende theologen als E.

Hirsch, P. Althaus en G. Kittel lieten vergelijkbare geluiden horen. Zo schreef Kittel – bekend van het theologisch woordenboek op het Nieuwe Testament – in 1933 een boekje onder de titel *Die Judenfrage*. Als hij het ‘probleem’ van de Joden in kaart heeft gebracht, gaat hij op zoek naar

oplossingen. De eerste oplossing die hij bespreekt, is vernietigen ('Ausrottung') van de Joden. Hij kiest niet voor deze oplossing en de motivatie daarvan is verbijsterend: het is de Spaanse Inquisitie niet gelukt, het is de Russische pogroms niet gelukt, dus deze oplossing is niet te realiseren. Hij wijst de mogelijkheid van uitroeiing van het Joodse volk dus niet principieel af, maar voert slecht praktische bezwaren op.

Het is schokkend om zulke zaken te lezen uit de pen van mensen die dagelijks en intensief met de Bijbel bezig waren. Je zegt niets teveel wanneer je vaststelt dat zij op deze manier actief bijgedragen hebben aan de rechtvaardiging van de verschrikkingen van de Shoah. Het is verleidelijk om te denken dat zij verblind waren door hun tijd en dat we over deze uitwassen ons vandaag niet meer echt druk hoeven te maken. Ik zou willen dat het zo eenvoudig was. Maar de zaak ligt complexer.

Wegbereiders en motieven

Om te beginnen is het van belang dat we grondig beseffen dat het werk van Grundmann en anderen kon aanhaken bij werk dat al veel eerder gedaan was. Reeds in de 19e eeuw werd gesuggereerd dat Jezus geen Jood was. W. Fenske laat in zijn boek (zie de literatuurlijst onder dit stuk) uitvoerig zien dat Grundmann c.s. in een lange traditie stonden. Ook iemand als Adolf von Harnack – een toonaangevend vrijzinnig theoloog – heeft (overigens zonder dat zelf te willen) geholpen de bodem vruchtbaar te maken voor dergelijke gedachten. Hij schreef in 1924 dat het feit dat de kerk nog altijd het Oude Testament erkende als gezaghebbend niet anders te verklaren was dan als gevolg van een kerkelijke lamlendigheid. En wie het Oude Testament wil schrappen, is niet ver van het verwijderen van de Joodse sporen in het evangelie. Een ander punt dat we in ogenschouw moeten nemen, betreft de christologie

Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament

In Verbindung mit

Otto Bauersfeld, Friedrich Baumgarten, Johannes Behm, Georg Bornemann, Hermann Waldemar Beyer, Friedrich Bihlmeyer, Rudolf Bultmann, Albert Debrunner, Kurt Dörmann, Gerhard Delling, Werner Foerster, Ernst Fuchs, Heinrich Gevecke, Walter Grundmann, Friedrich Haack, Johannes Herrmann, Joachim Jeremias, Hermann Kluckhohn, Karl Georg Kubli, Albrecht Oepke, Ernst Peterson, Herbert Preisker, Otto Prockel, Guttfried Quast, Gerhard von Rad, Karl Heinrich Rengstorff, Oskar Röhde, Hermann Sasse, Hans Heinrich Schaefer, Heinrich Schlier, Karl Ludwig Schmidt, Johannes Schneider, Julius Schleiermacher, Gotlob Schreck, Hans Freiherr von Soden, Gustav Stählin, Eilbert Stauffer, Artur Weiser, Hans Windisch

herausgegeben von

GERHARD KITTEL

ERSTER BAND: A–F

VERLAG VON W. KOHLHAMMER · STUTTGART

(leer aangaande Jezus Christus) die uit deze geschriften spreekt. Alleen al het feit dat er gesproken wordt over Jezus' ouders, doet zien dat op een wezenlijk punt de klassieke leer van de Kerk door deze mensen weersproken wordt. Jezus is uiteindelijk een bijzonder mens, het hoogtepunt van waar mensen toe kunnen komen. Maar Hij wordt niet meer beleden als God zelf in ons midden.

De orthodoxe leer aangaande Christus schuift een grendel voor dromerij over de menselijke mogelijkheden: om ons te bevrijden was het nodig dat de Zoon onder ons kwam en de menselijke natuur aannam uit de maagd Maria. Jezus brengt ons niet bij de hoogte waar toe het menselijk ras kan opklimmen. Hij brengt ons bij de diepte waarin God wilde afdalen.

Actueel?

Wanneer we deze twee punten op ons in laten werken, wordt snel duidelijk dat we ons niet al te gemakkelijk van deze dingen af kunnen maken. Immers: ook vandaag kun je van vele zijden kritische opmerkingen horen over het Oude Testament. En de manier waarop in kerkelijke kring gesproken wordt over

Titelblad van
deel één van
het theologisch
woordenboek van
Kittel uit 1933

Immers: ook
vandaag
kun je van
vele zijden
kritische
opmerkin-
gen horen
over het
Oude Testa-
ment

Dietrich Bonhoeffer
de absolute
tegenhanger van
Grundmann

Hebben velen niet onbewust een beeld van Jezus dat vergelijkbaar is met het beeld dat Grundmann oproept: Jezus als verkaar tegenstander van de Joodse godsdienst?

het Jodendom, is regelmatig weinig verheffend. Hebben velen niet onbewust een beeld van Jezus dat vergelijkbaar is met het beeld dat Grundmann oproept: Jezus als verklaard tegenstander van de Joodse godsdienst?

En wat te denken van de huidige discussie over Jezus Christus? Steeds meer horen we dat Jezus 'gewoon mens' was en dat het erom gaat dat wij Hem nadoen, achter deze Joodse man aan gaan. Dan is er een wissel om en is Jezus uiteindelijk niet meer dan een ideaal dat wij na dienen te streven. Vandaag is het dan hip om Hem vooral als gelovige Jood aan te duiden. Over een poosje zal Hij dan wel weer met andere kleuren getekend worden. Als Jezus vooral niet meer beleden mag worden met de klassieke begrippen, is daarmee ruimte geschapen om te gaan dromen over de mens en zijn mogelijkheden. Vroeg of laat loopt dat verkeerd af. Want ieder ideaal is in zichzelf potentieel gewelddadig.

In 1932 – dus vlak voor het Derde Rijk – spreekt Dietrich Bonhoeffer op een conferentie. Hij zegt het volgende: *'Is niet in alles wat wij hier met elkaar besproken hebben op schrikbarende wijze duidelijk geworden dat wij niet meer gehoorzaam zijn aan de bijbel? We zijn meer gehecht aan onze eigen gedachten dan aan de gedachten van de bijbel. We lezen de bijbel niet meer serieus, we lezen 'm niet meer tégen ons, maar slechts nog vóór ons'.* Het is naar mijn mening de spijker op zijn kop. Bij Grundmann en zijn instituut zie je hoe ver het kan gaan als mensen de bijbel slechts nog willen horen als bevestiging van eigen gedachten. Als de Bijbel enkel nog gelezen wordt vóór ons. Lezen wij de Bijbel ook nog tégen ons? Of zijn ook wij meer gehecht aan onze eigen gedachten dan aan wat de Bijbel ons zegt? En laten we ons tot de orde van de Schrift roepen? Daarin komt God mijn leven niet opleuken of een dimensie eraan toevoegen, daar ligt God niet in het verlengde van wat ik zelf ook al lang meende en vond. Dan hoor ik

over Gods 'ja' tegen de mens dat klinkt op Golgotha. En dat 'ja' klinkt tegen de achtergrond van een 'nee'. Het oordeel wordt voltrokken aan de Zoon. En zo zien we dat slechts langs de weg van een radicale herschepping er leven is voor deze wereld. Gods 'ja' klinkt en dat mag de kerk verkondigen, maar nooit zonder de diepte van het 'nee' dat ook klinkt. Een 'nee' dat in dit leven de gestalte aanneemt van afsterven, bekering. Van datgene doen wat je vanuit jezelf niet zou doen: God en de naaste liefhebben.

Verder lezen en meer weten

Primaire literatuur:

- E. Fromm, *Das Volkstestament der Deutschen. Ein Geleitwort zu der vom „Institut zur Erforschung des jüdischen Einflusses auf das deutsche kirchliche Leben“ herausgegebenen Botschaft Gottes*, Weimar 1940
- W. Grundmann, *Die Gotteskindschaft in der Geschichte Jesu und ihre religionsgeschichtlichen Voraussetzungen*, Weimar 1938
- W. Grundmann, *Wer ist Jesus von Nazareth*, Weimar 1940
- W. Grundmann, *Jesus der Galiläer und das Judentum*, Leipzig 1941
- W. Grundmann, *Aufnahme und Deutung der Botschaft Jesu im Urchristentum*, Weimar 1941
- E. Hirsch, *Deutsches Volkstum und evangelischer Glaube*, Hamburg z.j.
- E. Hirsch, *Das Wesen des Christentums*, Waltrop 2004 (=E. Hirsch, *Gesammelte Werke* 19)
- G. Kittel, *Die Judenfrage*, Stuttgart 1933
- L. Müller, *Deutsche Gottesworte*, Weimar 1936

Secundaire literatuur:

- R. Deines (e.a.), *Walter Grundmann. Ein Neutestamentler im Dritten Reich*, Leipzig 2007
- G. Denzler/ L. Siegele-Wenschkewitz (Hrsg.), *Theologische Wissenschaft im „Dritten Reich“*, Frankfurt am Main 2000
- W. Fenske, *Wie Jesus zum »Arier« wurde.*

Auswirkungen der Entjudaisierung Christi im 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts, Darmstadt 2005

- S. Heschel, *The Aryan Jesus. Christian theologians and the Bible in Nazi Germany*, Princeton/Oxford 2008
- V. Lubinetzki, *Von der Knechtsgestalt des Neuen Testaments. Beobachtungen zu seiner Verwendung und Auslegung in Deutschland vor dem sowie im Kontext des "Dritten Reichs"*, Münster/Hamburg/London 2000

- P. von der Osten-Sacken (Hg.), *Das Mißbrauchte Evangelium. Studien zu Theologie und Praxis der Thüringer Deutschen Christen*, Berlin 2002
- L. Siegele-Wenschkewitz (Hgin.), *Christlicher Antijudaismus und Antisemitismus*, Frankfurt am Main 1994

http://de.wikipedia.org/wiki/Walter_Grundmann

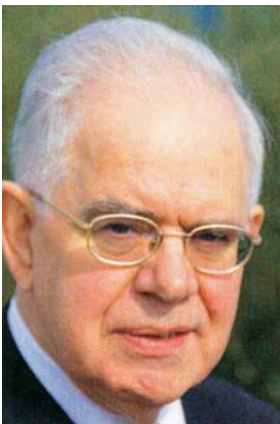
‘Opdat zij barmhartigheid verkrijgen.’

Israëlvisie en – werk van de Gereformeerde Gemeenten

F.W. van der Rhee

Inleidend

De titel van dit artikel is ook de titel van een gedenkboek dat is uitgegeven door het Deputaatschap voor Israël van de Gereformeerde Gemeenten. Ter gelegenheid van het twaalfeneenhalfjarig bestaan heeft men een prachtig vormgegeven boek uitgegeven. Daarin wordt

teruggekeken op het werk dat het deputaatschap namens het kerkverband onder het Joodse volk verricht. Na een voorwoord

van ds. C.J. Meeuse volgen 6 artikelen, waarin verschillende kanten worden belicht.

Dit boek werd aan ons deputaatschap uitgereikt tijdens een ontmoeting met afgevaardigden vanuit de Gereformeerde Gemeente. Was het vorig jaar de beurt aan de Geref. Kerk (vrijg.) om ons in te lichten over hun visie op Israël, dit jaar ontmoetten we broeders uit de Gereformeerde Gemeenten om datzelfde te doen.

Ontstaan

De bezinning voor de taak van de kerk ten aanzien van Israël is pas laat ontstaan binnen de Gereformeerde Gemeenten. In 1995 ontstond er voor het eerst een apart deputaatschap, dat zich bezighield met het werk onder het Joodse volk. Voor die tijd bestond er al wel een commissie. Die was echter

De bezinning voor de taak van de kerk ten aanzien van Israël is pas laat ontstaan

F.W. van der Rhee

drs. M.L. Dekker in Nazareth Village. Hij geeft uitleg in het daar nagebouwde model van de synagoge zoals die op Massada gestaan heeft.

Is er wel voldoende ruimte voor wederkerigheid in het gesprek tussen christenen en Joden?

onderdeel van het deputaatschap voor zending.

Aan het besluit om het werk onder Israël los te koppelen van het woord 'zending' lag een diepere motivatie ten grondslag. Die werd als volgt verwoord: 'het Joodse volk heeft een bijzondere plaats temidden van de andere volkeren. Vanuit hun eigen geschriften kan betuigd worden dat Jezus de Christus is.'

Hiermee werd gemarkeerd, dat Israël in een andere positie verkeert ten opzichte van de kerk dan zending onder de heidenen. Tot dit inzicht was men gekomen na het lezen van Romeinen 9 – 11. In deze hoofdstukken zet Paulus uiteen dat Gods beloften voor Zijn volk nog altijd geldig zijn. Het is de taak van de kerk om Israël tot jaloersheid te verwekken.

Joodse volk

Een opvallend kenmerk van het werk zoals dat door de Gereformeerde Gemeenten ter hand wordt genomen, is hun gerichtheid op het Joodse volk wereldwijd. Weliswaar is één van de speerpunten het werk dat in Israël zelf wordt verricht door drs. M.L. Dekker. Daarnaast is er echter ook een werker uitgezonden naar de Oekraïne (dhr. Iz. van Rijssel), waar een groot aantal Joden woont.

Voor beiden geldt dat hun werk bestaat uit het verspreiden van lectuur en het houden van Bijbelstudies. Verder is een belangrijk deel van hun takenpakket het geven en coördineren van diaconale hulp. De werkers fungeren daarvoor als voorposten, om hulp vanuit Nederland goed terecht te laten komen.

In Nederland en België proberen leden van het deputaatschap contacten te onderhouden met rabbijnen. Dit blijkt echter erg moeizaam te gaan. Sinds 2000 zijn er dan ook geen ontmoetingen meer geweest.

Overeenkomsten en verschillen

Er zijn belangrijke verschillen tussen de benadering die door de Geref. Gem. is gekozen en de wijze waarop onze kerken willen denken en werken onder Israël. Hoewel in 1995 het werk onder Israël niet langer als zending werd gezien, is het de vraag of dit in de praktijk wel zichtbaar is. De laatste jaren is steeds meer nadruk komen te liggen op het hulpverlenende werk. En het feit dat voormalig zendingswerker M.L. Dekker nu de Israëlpost bemant, lijkt te weinig recht te doen aan dit belangrijke onderscheid. Is er wel voldoende ruimte voor wederkerigheid in het gesprek tussen christenen en Joden? Israël behoudt in Gods heilsplan immers haar eigen plaats en ruimte.

Onmiskenbaar delen we echter een zekere gedrevenheid en passie voor het Joodse volk. Een passie, die overigens niet gebaseerd is op sentiment. Ze vindt haar oorsprong in Bijbel. Paulus schrijft hartstochtelijk aan de heidenen over de ongehoorzaamheid van Israël, 'opdat door de u betoonde ontferming ook zij (Israël) thans ontferming zouden vinden!' Het was goed om dat over en weer te proeven!

Bepreking van het boek van Alfred Muller, *Hoe groot mag Israël worden.* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2009) 116 blz., Euro 9,50.

Hoe groot mag Israël worden?

C.J. van den Boogert

In een uitermate informatief boekje beschrijft Alfred Muller, buitenland-correspondent in Jeruzalem, de spanning die er bestaat tussen de landbelofte aan Israël, zoals ons die in de bijbel wordt getekend, en de politieke realiteit, het moeten delen van het land met de Palestijnse bevolking. Het is een spanningsveld, zo laat hij zien, dat ook christenen uit elkaar drijft. Zo vindt de ene groep christenen dat Israël op grond van Gods beloften aan Abraham het alleenrecht toekomt, terwijl de andere groep van mening is dat op grond van Jezus' evangelische boodschap Israël met de Palestijnen op hetzelfde grondgebied in vrede zal moeten samenleven. Als we alle gegevens die Muller met betrekking tot dit spanningsveld aanvoert op ons in laten werken dan voelen we ons geplaagd voor een onontwarbare knoop.

Een gordiaanse knoop

Dat is het zeker. In een zevental hoofdstukken beschrijft Muller de problemen waarvoor Israël zich geplaagd ziet. Daarbij staat de nationale veiligheid centraal. Deze veiligheid wordt bedreigd, van buitenaf door herhaaldelijke raketaanvallen, van bin-

nenuit door de dubbele aanduiding van Israël als een Joodse staat en als een democratie. Hij beschrijft het succes van de Zesdaagse Oorlog in 1967. Toen werden de Gazastrook, de Westbank en Oost-Jeruzalem heroverd. De vraag is nu of dit succes gezien mag worden als werk van God, een teken dat de dagen van verlossing naderen, of als een extra verzoeking voor Israël omdat toen een groot deel van de Palestijnse bevolking binnen de landsgrenzen kwam te wonen. Het gaf Israël de mogelijkheid om in de heroverde gebieden Joodse nederzettingen te plaatsen. Vele van die nederzettingen zijn inmiddels uitgegroeid tot steden. Er wonen in deze gebieden nu al 270.000 Joden.

De knoop wordt door de auteur nog strakker aangehouden door in een tweetal hoofdstukken argumenten aan te voeren om enerzijds op de Westoever te blijven of anderzijds de Westoever te ontruimen. Daarbij dringt de vraag zich op welke burgerlijke status je moet verlenen aan de Palestijnse bewoners in deze gebieden. Een uitermate heet hangijzer vormt de status van Jeruzalem. Deze stad is door Israël na 1967 uitgeroepen tot

ongedeelde hoofdstad. De Palestijnen echter, die in Oost-Jeruzalem wonen, claimen op z'n minst dat deel van de stad als hoofdstad van een te vormen Palestijnse staat.

Israël wil daarentegen dat de stad ondeelbaar en verenigd blijft onder zijn bestuur.

Echt spannend wordt het als de tempelberg ter sprake komt. Beide volken beschouwen deze plaats als een wezenlijk onderdeel van hun nationale geschiedenis. Het is het gebied waar godsdienst, politiek en nationalisme naadloos in elkaar overvloeien. Vooral het godsdienstige aspect zet alles op scherp.

Het bovenstaande is zomaar een greep uit de vele aspecten die Muller naar voren brengt om de spanning tussen de landbelofte aan Israël en de politieke realiteit te tekenen.

Is er iets met de gordiaanse knoop te doen?

De knoop doorhakken

Dat zou een mogelijkheid kunnen zijn. In het hoofdstuk waarin Muller de conclusie trekt, vertelt hij dat in Israël lang de droom heeft bestaan dat het de hele Gazastrook en de Westbank onder beheer zou kunnen houden. Men is daar politiek van teruggekomen. Het zou immers betekenen dat alle vredesbesprekingen met de Palestijnen zouden moeten worden stopgezet. Tevens zou hen definitief het recht op zelfbeschikking ontnomen worden. In het uiterste geval zou dat leiden

tot het over de grens zetten van deze bevolkingsgroep. Maar welk volk laat zich zonder verzet zijn grondgebied ontnemen en welk Arabisch land zou bereid zijn het Palestijnse volk op te nemen? Om die vragen kun je niet heen. Het bezetten van de tempelberg door Israël zou stellig ook het doorhakken van de onontwarbare knoop betekenen. Ook dat is geen oplossing, want dat zou uitlopen op een totale oorlog.

In politiek opzicht kiest men in Israël daarom voor een andere optie.

De knoop trachten te ontwarren

Deze keuze betekent niets anders dan het sluiten van compromissen. Men zal weer om de tafel gaan zitten en in de weg van vredesbesprekingen pogingen ondernemen om tot een eerlijke verdeling van het land te komen. Muller sluit zijn boek af met het opsommen van de zaken die Israël bij deze besprekingen van wezenlijk belang zal achten. Daarnaast roept hij christenen die Israël een warm hart toedragen op om begrip te hebben voor het sluiten van compromissen over het land door de regering van Israël.

Hij zou met zijn oproep wel eens gelijk kunnen hebben. De problematiek is zo groot dat wellicht alleen de komende Messias van Israël de knoop zal kunnen ontwarren.

Commissie van redactie

drs. C.J. van den Boogert
ds. A. Brons
ds. H.D. Rietveld

Eindredacteur

drs. C.J. van den Boogert
Graspieper 8
8081 ZR Elburg
tel.: (0525) 69 02 22
e-mail: booge269@planet.nl

Internetpagina

www.kerkenisrael.nl

Administratieadres

Landelijk kerkelijk bureau
van de Chr. Geref. Kerken
Ghandistraat 2
3902 KD Veenendaal
Postbus 334
3900 AH Veenendaal
tel. (0318) 58 23 50
fax (0318) 58 23 51
e-mail: lkb@cgk.nl

Penningmeester

H. van Braak
Prins Willem-Alexanderpark 133
3905 CD Veenendaal

tel.: (0318) 51 54 27

e-mail:

penningmeester@kerkenisrael.nl
Bankrekeningnummer 365271
t.n.v. Dep. Kerk & Israël Chr. Geref.
Kerken te Veenendaal

Voor legaten en schenkingen kunt u contact opnemen met de penningmeester; hij geeft ook gaarne informatie over diverse aan te bevelen projecten.